

Ko zaživijo podobe, zgodbe, narava

Konrad Braučič, mojster rezbarskega dleta

Konrad Braučič,² ki ga Ormožani sicer poznamo kot Rada in ga zato v nadaljevanju tako tudi imenujem, je kot rezbar samouk zavzemal med ormoškimi ustvarjalci preteklega stoletja prav gotovo najvidnejše mesto in štiri desetletja dolgo ljubiteljsko ustvarjanje zasluži, da ga podrobneje predstavimo širši javnosti.

Rado pri rezbarjenju leta 2009. Foto: Živa Moravec.

Rado ima izrazit občutek za likovnost in obliko, zato se je že zgodaj začel ukvarjati z rezbarstvom, izdelovanjem lesorezov in s preoblikovanjem starih korenin, ki jih je našel na sprehodih ob reki Dravi; zelo zanimivi in privlačni so tudi njegovi izdelki, ki jih je naredil iz korenin vinske trte, še posebej pa je ponosen na izjemen mozaik, ki prikazuje Turistični zemljevid Občine Ormož. Ta mozaik je bil sprva tudi razlog mojega obiska, saj gre za zares občudovanja vredno delo, izdelano v tehniki lepljenja vrbovih palčk.

Mozaik je nastal po naročilu Kmetijskega kombinata Jeruzalem Ormož, idejo zanj je posredoval arhitekt Dušan Moškon, Albin Rogelj pa je naredil osnutek zanj. Radu so pri delu pomagali (z rezanjem in lepljenjem palčk) še Franc in Jože Mikša, hčerka Bojana in Miran Stajnko. Mozaik je bil dokončan 1970. leta. Dolgih sedeminsitirideset let je bil na ogled v starejšem delu ormoškega hotela, po njegovem zaprtju in zaprtju recepcije pa je bil kar nekaj let družini Braučič nedostopen, zato me je hčerka Bojana prosila za pomoč. Svetovala sem ji, naj se obrne na Občino Ormož, ki je postala lastnik teh prostorov, in se z njimi dogovori o primerni novi lokaciji, saj v

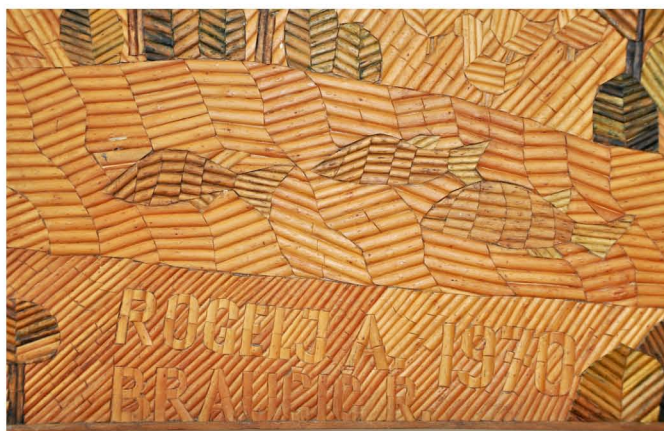
muzejski enoti zanj, žal, zaradi njegove velikosti nismo našli ustreznega prostora. Na srečo je župan Alojz Sok prošnji ugodil in smo ga lahko preselili v sejno sobo Občine Ormož, kjer je še danes. Ob pregledu mozaika smo ugotovili, da je v odličnem stanju, nekaj manjših poškodb je nastalo 23. maja 2017 ob snemanju s stene, vendar je Rado kmalu poskrbel, da je mozaik ponovno zasijal v vsej svoji vsebinski pričevalnosti. Opazovalca pritegnejo številni detajli in točno določene podobe, ki dodajo piko na i že tako zahtevnemu in zamudnemu delu, sploh če povemo, da meri mozaik v višino 182 cm in v širino izjemnih 430 cm. Delo je zahtevalo približno tri mesece potrpežljivega dela, ki ga je bilo treba ves čas skrbno načrtovati, pripraviti je bilo treba tudi ustrezno velike paličice

¹ Manica Hartman, urednica Zgodovinskih zapisov, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, OE Ormož, Grajski trg 1, Ormož.

² Rodil se je 2. januarja 1935 v Slovenski Bistrici.

(mozaik je izdelan iz naravnih materialov, iz koščkov različno dolgih vrbovih paličic kvadrataste, pravokotne ali drugih oblik), izbrati je bilo treba pravilne metode izdelave, vezivo, koščke paličic je bilo treba tudi obarvati glede na posamezne detajle (pred lepljenjem so se obarvale v vnaprej pripravljeni vodni kopeli, tej je bila dodana barva za les) ipd. Sama sem bila nad mozaikom očarana in mislim, da ga ni človeka, ki bi ga Radov mozaik pustil ravnodušnega, saj gre res za izjemno delo, vredno ogleda, sploh če se zavedamo, koliko truda, priprav, potrpljenja in natančnosti je bilo treba za njegovo uresničitev.

Motivi približajo umetnostnozgodovinske, etnografske in naravne znamenitosti krajev nekdanje ormoške občine,³ Ptuja, Markovcev, Dornave, Gomile, Polenšaka, Jeruzalema, Ljutomera in celo sosednje Vinice ter Čakovca. Dornavo zaznamuje baročni dvorec, kurenta preganjata zimo iz Markovcev, značilnosti Gomile predstavljajo razgledni stolp in popotnika (če natančno pogledamo, ima eden od njiju v rokah daljnogled), najpogostejše so cerkvice vrh hribov, medtem ko dajeta Veliki Nedelji in Ormožu svoj pečat še mogočna gradova. Omenjenim znamenitostim dajejo posebno privlačnost še ljudje pri delu na polju (oranje), lovci s puško, otroci pri igri, videti je tudi konjsko vprego; vinogradniške motive je Rado lepo ujel tudi z upodobitvijo klopotca, pütarja in grozdom. Številna drevesa nakazujejo na možnost sprehodov v neokrnjeni naravi, lepi razgledi na gorice, polja, travnike in gozdove pa kar vabijo v Prlekijo, v deželo dobrih jedi, odličnih vin, bučnega olja, bogate kulturne in etnološke dediščine, starih običajev ... in ne motite se, če sem vas napeljala na misel: «Zatorej pridite k nam, odprite srce ter sledite pesmi klopotcev, ki vas bo popeljala med šegave in prijazne ljudi.» Ta misel je najbrž vodila tudi Rada, ko je ustvarjal ta izjemni mozaik.

|Detajli mozaika.

3 Op. avtorice: Spomnimo, od leta 2006 sta Središče ob Dravi in Sveti Tomaž samostojni občini.

Rado je po poklicu resda strojni ključavničar, vendar je zelo malo časa delal v svojem poklicu,⁴ saj ga je življenje vodilo v drugo smer; namesto ročnega oblikovanja kovin se je loteval ročne obdelave lesa in s tem kalil svojo rokodelsko spretnost. Ko sem ga, kot že omenjeno, ob priložnosti obiskala na njegovem domu in opazovala še njegove reliefne upodobitve, skoraj nisem mogla verjeti, da so lahko tudi tako čudovito in do potankosti izdelane rezbarije plod njegove amaterske ustvarjalnosti, zato si vsekakor zaslužijo, da jih podrobneje predstavim.

Rado se je v Ormož preselil iz Slovenske Bistrice in morda je tudi iz tega podpohorskega kraja, kjer je v bližini veliko lesa, prinesel ljubezen do njegovega oblikovanja. Pravijo, da mnogi talenti pogosto spijo v človeku, dokler jih nekaj ne predrami, da se pokažejo v vsej svoji veličini, in tudi pri Radu je bilo tako. Ob večkratnih sprehodih ob reki Dravi je namreč začel nabirati naplavljenе korenine posebnih oblik, ki so prebudile njegovo domišljijo in željo po oblikovanju lesa, in tako se je začelo.

Prve rezbarske izdelke (slike, vaze, ornamentirane deščice, šatulje) je začel izdelovati že okrog 1964. leta in jih pokazal le prijateljem in domačim, ki so ga navdušeno spremljali, mu svetovali, predvsem pa spodbujali, naj s svojim hobijem, za katerega je že takrat pokazal izjemen talent, nadaljuje. Rado se je aktivno ustvarjal z rezbarstvom približno do svojega petinsedemdesetega leta in tako se lahko pohvali z mnogimi rezbarskimi umetninami, ki krasijo prenekatero vinsko klet Slovenskih goric. Kar nekaj rezbarskih del pa je bilo prodanih ali podarjenih tudi izven naših meja, v Avstrijo, Nemčijo... Zraven rezbarjenja se je predajal še drugi strasti, plezanju; s plezanjem po Savinjskih Alpah se je ljubiteljsko ukvarjal predvsem v svojih mladostniških letih.

Svojo življenjsko družico je našel v Ireni, rojeni Vlajsavljevič, s katero živita v družinski hiši v Ormožu. Kmalu po sklenitvi zakonske zveze, 1960. leta, se je mlada družina 1961. razveselila rojstva prve hčerke Bojane in zatem še leta 1966 hčerke Romane. Dvajset let je bil zaposlen v Bolnici Ormož v enoti delovne terapije, kjer so s pacienti pod vodstvom delovnih terapevtov izdelovali različne izdelke (tapiserije, okrasne izdelke iz gline ipd.).

Ena zgodnejših Radovih rezbarij.

Razstava tapiserij v bolnici ok. 1975/80. leta. Za izdelavo tapiserije je bilo treba najprej izbrati motiv, nato barvno uskladi in narezati volno ter jo s posebno kvačko vtakati v stramin.

⁴ Rado se je upokojil 1994. leta.

Rezbarstvo Radu ni predstavljalo zgolj hobija, temveč mu je pomenilo tudi dodaten zaslužek. Najbolj si je želel lastni atelje, v katerem bi lahko nemoteno ustvarjal. Žal se mu ta želja ni popolnoma izpolnila, a upamo si trditi, da je svojo nadarjenost kljub temu lahko izživel z ustvarjanjem v delavnici na domačem dvorišču, ki jo je opremil z vsemi potrebnimi pripomočki za delo; mnoge izdelke, npr. rezbarije na vinskih sodih, pa je izdelal večinoma v kleti vsakokratnega naročnika. Svoji ustvarjalnosti se je predajal z vso vnemo in strastjo, z njo se je ukvarjal dolga leta, ji namenil ure in dneve, večja dela pa so zahtevala tudi enega ali več mesecev vztrajnega, potrpežljivega in natančnega dela.

Mnoge njegove rezbarije so še danes ohranjene na vinskih sodih v Ptujski kleti, v najstarejši vinski kleti v Kutjevem (tu je njegova največja rezbarija, o kateri več besed v nadaljevanju) in v kleti v Slovenski Bistrici (za ptujsko in slovenjebistriško klet je izdelal največ rezbarij na sodih).

|Motiv na sodu v slovenjebistriški kleti: Verz En hribček...

|Motivi na dveh, od dvanajstih sodov ptujske kleti, ki jih je Rado izrezljal okrog 1995. leta.⁶

5 Rezbarstvo je umetniško ali obrtniško oblikovanje lesa z rezilom, danes namenjeno predvsem olepšavi. Na Slovenskem je ta umetnostna obrt poznana od poznega srednjega veka naprej. Izdelava rezljanih delov pohištva in druge notranje opreme, zlasti rezljanih plastik, oltarjev, okvirov, svečnikov, skrinj itn., je dosegla vrhunec v 17. stoletju s t.i. zlatimi oltarji. Danes je rezbarstvo predvsem umetniško oblikovanje skulptur iz lesa in tehnika oblikovanja okrasja notranjih prostorov (opažev, podbojev, vratnih kril) ter notranje opreme (omare, stoli, mize).

Spletni vir: <http://www.rokodstvo.si/dejavnost/rezbarstvo>, dostop 12. 3. 2018.

6 Rado mi je pripovedoval, da se je za njegovo delo zanimala tudi takratna ravnateljica ptujskega muzeja dr. Štefka Cobelj, saj je dnevno prihajala gledat, kako napreduje delo.

|V degustacijski dvorani Ptujске kleti.

Po naročilu je izdelal tudi okrasne stenske reliefe z vinskimi motivi v nekoč zelo priznanem gostišču Gorca, vrt gostilne Havlas v Ormožu je dolga leta krasila obdelana rogovila, ki jo je Rado prinesel z enega svojih sprehodov ob Dravi), za podjetje Vina Koper je izdelal vinske motive, za Grad Borl je izdelal grbe nekdanjih plemiških lastnikov, žal so bili, po Radovem pripovedovanju, kasneje ukradeni; za mariborski Hotel Orel pa je izdelal embleme za vse takratne slovenske vinogradniške delovne organizacije. V letu 1968 je razstavljal svoje izdelke tudi na razstavi slikarjev amaterjev v Ormožu, kjer je bil deležen zelo pohvalnih in spodbudnih kritik. V lesu je upodobil motiv iz znane slovenske vinske pesmi *En starček je živel in prizor Trgatev s prešanjem*; takoj po razstavi sta obe deli našli tudi novega lastnika; nazdravljajočega starčka s kozarcem je kupil takratni Kmetijski kombinat Jeruzalem-Ormož, motiv trgatve pa neki avstrijski državljani. Mnogo rezbarskih del je Rado prodal ali podaril in jih še danes ohranjajo družinski prijatelji, znanci in sorodniki kot drag spomin. Ponosen je na vse svoje rezbarske umetnine, še posebej pa na *Starčka*, *Trgatev s prešanjem*, na rezbarijo v *Kutjevem*, *nasmeh* in *zadovoljstvo na obraz* pa mu priključijo tudi *Mati z otrokom*, znameniti *Robbov vodnjak*, *Kofetarica*, *Muzikanti*, *Škof Slomšek* in še bi lahko naštevali. Gre za tisoče enakomernih, drobnih in premišljenih potez, s katerimi je Rado počasi iz dneva v dan izdolbel končno podobo. Sad njegove silne delovne vneme in spretnih rok so obrazi, ki nimajo le oči in ust, ampak je v njih čutiti življenje. Rado se zaveda, kako pomembno je, če zadeneš človekov obraz in roke, takrat bi lahko rekli celo, da si na konju; pri oblačilih si lahko malo nedosleden, obraz in roke pa ti tega ne odpustijo.

V povezavi z Radovo rezbarijo v *Kutjevem* omenimo, da velja *kutjevška klet* za eno najstarejših v Jugovzhodni Evropi (zgrajena 1232. leta) in se lahko pohvali tudi z najbogatejšim izborom arhivskih vin (najstarejša je *grasevina* iz 1947. leta).⁷ Po naročilu takratnega vodstva kleti je Rado 1982. leta kar dva meseca izdeloval relief na njihovem največjem sodu, ki sprejme osupljivih 53.520 litrov vrhunske *kutjevške grasevine*.⁸ Obiskovalci kleti ga lahko še danes občudujejo, ne le zaradi premera sode, ki meri približno 4,5 metra, temveč zaradi pričevalnosti podob, s katerimi je prav Rado počastil jubilejno 750. obletnico *kutjevške kleti*.

⁷ <https://www.wish.hr/grasevine-kutjevackog-podruma/>, dostop 1. 2. 2018.

⁸ Omenimo, da je Rado pogosto izdeloval rezbarije na polnem sodu vina.

Radov relief na največjem sodu v kutjevski kleti.

Najljubši les za oblikovanje mu je vseskozi predstavljal hrastov les in naj že na tem mestu omenimo, na kaj je moral biti pri delu posebej pozoren. Pri ljubiteljskem rezbarjenju gre za ročno obdelavo, pri kateri z različno oblikovanimi dleti odrezujemo od osnovnega kosa lesa. Ker ni bilo dovoljeno nobeno naknadno lepljenje, je zahtevalo to delo tudi veliko zbranosti in občutka za delo z dletom. Prav zadnje je bilo lahko tudi nevarno v primeru, če bi dleto spodrsnilo in končalo v mehkem palcu ali kazalcu, na srečo se to ni zgodilo. Pri delu se je Rado vedno držal pravila, da nobena roka ni bila pred rezilom, obdelovani les pa je bil vedno trdno vpet. Dleta so bila tudi vedno naostrena, saj so bila topa rezila nevarnejša za poškodbo. Poudaril je še, da je najbolje rezbariti les, ki nima preveč izrazitih letnic. Če je bil les mehkejši (lipa), je bilo delo zahtevnejše pri detajlih, če pa je šlo za trši les (oreh, hruška), pa je moral uporabiti več moči za odrezovanje. Pomembno je bilo tudi, da je bil les posušen (8 do 10 % vlažnost), da se niso kasneje pojavile razpoke.

Pri svojem delu je uporabljal različna dleta in leseni bat, s katerim je udarjal po ročaju dleta pri večjem odvzemu. Manjše odreze je opravil samo s pritiskom roke. Če na kratko predstavimo skupino dlet, s katerimi je ustvarjal, potem omenimo, da ločimo takšna, ki imajo rezilo v obliki črke U (uporabljajo se za izdelavo valovitih površin, ko želimo doseči zelo dinamičen videz), druga skupina dlet ima rezilo v obliki črke V (z njimi zarezujemo črte ali oblikujemo detajle). Tretja skupina dlet so za osnovni obrez oblike od površine reliefne podlage in za izdelavo zelo drobnih detajlov. Sledijo še ravna dleta, katerih rezila so brušena v loku, da med posameznimi odrezi ne ustvarjajo korakov. Pri delu je uporabljal tudi rezbarske nožke (nožek za detajle, vrezni nožek, rezbarski nožek, dolbilni nož, specializirane nože za odrezovanje, rezanje in glajenje lesa), dleta, žago, rezbarske dodatke (vtiskala, potezno rezilo, leseni in medeninasti bat oz. kladivo ter različno opremo za ostrenje (kamne), potrebno za vzdrževanje orodja.⁹ Na rezbarski mizi niso smeli manjkati pritrdilni vijak, vpenjalna ročica, vpenjalna naprava, rezbarski vpenjalni krožnik in rezbarska deska. Svojo prvo garnituro nožev si je kupil 1962. leta v Nemčiji in spominja se, da je bila strahovito draga; tudi specialna dleta je kupoval v Avstriji.

⁹ Rezbarsko orodje je bilo izdelano iz visoko ogljičnega jekla.

Relief z motivom starčka je nastal tudi 1999. leta.

Vitezi na posvetitvi

Ptuj, 28. januarja – Zapriseženci Gradiščansko-panonskega reda viteзов vina bodo na sedežu svojega konzulata v minoritskem samostanu na Ptuj na jutrišnji letni slovesnosti posvetili sadove zadnjega vinskega letnika.

Svečanost bo s svojo navzočnostjo počastil sam predsednik države Milan Kučan, slovenski vitezi vina pa bodo bogat program prvič speljali pred svojim, v hrastovino izrezbarjenim grbom izpod dlet Rada Braučiča, ki je zaščitni znak reda s sedežem v Eisenstadtu. (B. V.)

Ob Radovem pripovedovanju se nama je pridružila tudi žena Irena in pritrdila, da se rezbarjenje začne že z izbiro kosa lesa, ki mora biti približne velikosti in oblike prihodnje figure oz. reliefa. Vrsta lesa je bila zelo pomembna. Trdi les (listavce) je namreč težje oblikovati, vendar imajo lepši lesk in daljšo življenjsko dobo, mehkejše vrste lesa pa je lažje rezbariti, a so bolj nagnjene k poškodbam.¹⁰ Les je moral biti zdrav, kar je preveril z zarezo v sredico lesa.¹¹

Če na kratko predstavimo izdelavo reliefov (največ Radovih izdelkov je v tej tehniki, prevladujejo globoki reliefi, nad 10 mm globine), potem so si postopki sledili takole: najprej je na skobljano površino narisal motiv, ki je kasneje izstopal iz podlage. Pri tem si je pomagal s kopiranjem prek kopirnega papirja. Naslednji korak je bilo zarezovanje po osnovni obliki in nato odstranitev lesa s podlage do zahtevane globine reliefa (pri tem je uporabljal različna dleta). Pri odrezu je moral paziti na zadiranje, zato nikakor ni smel hiteti, čim bolj pa je moral tudi upoštevati smer lesnih vlaken. Na koncu se je lotil osnovnega motiva in natančno izdolbel obliko in detajle, pri čemer je ponovno uporabljal različna dleta. Ta del je bil običajno tudi najzahtevnejši, saj je bila vsaka poteza rezila ali dleta dokončna. S površinsko obdelavo je nato motiv še bolj poudaril s temnim oljnim lužilom (pajcanjem). Izstopne ploskve je takoj obrisal s krpo, da je odstranil lužilo (s tem je dosegel, da je bilo ozadje vedno temnejše kot izstopna ploskev), zatem je vse skupaj dobro osušil.¹²

¹⁰ Vsak les se lahko rezbari, vendar imajo vsi različne lastnosti in značilnosti. Izbira je odvisna od zahtev izdelka: na primer, za podrobno figuro potrebujemo les s fino granulacijo, za zelo majhno figuro pa lahko fina struktura moti.

¹¹ Les je običajno pridobil naročnik rezbarije.

¹² Rezbarijo lahko zaščitimo tudi tako, da les pobarvamo z različnimi naravnimi olji, kot je orehovo ali laneno olje, ki ščiti les pred umazanijo in vlago. Olje daje tudi lesk, ki odbija svetlobo in pomaga opazovalcu videti obliko. Predmeti iz lesa se pogosto zaključijo s plastjo voska, ki ščiti les in daje mehko razkošen sijaj; ker je vosek razmeroma občutljiv, je primeren le za notranje rezbarije.

|Zadnja večerja, pred končanim delom in po njem.

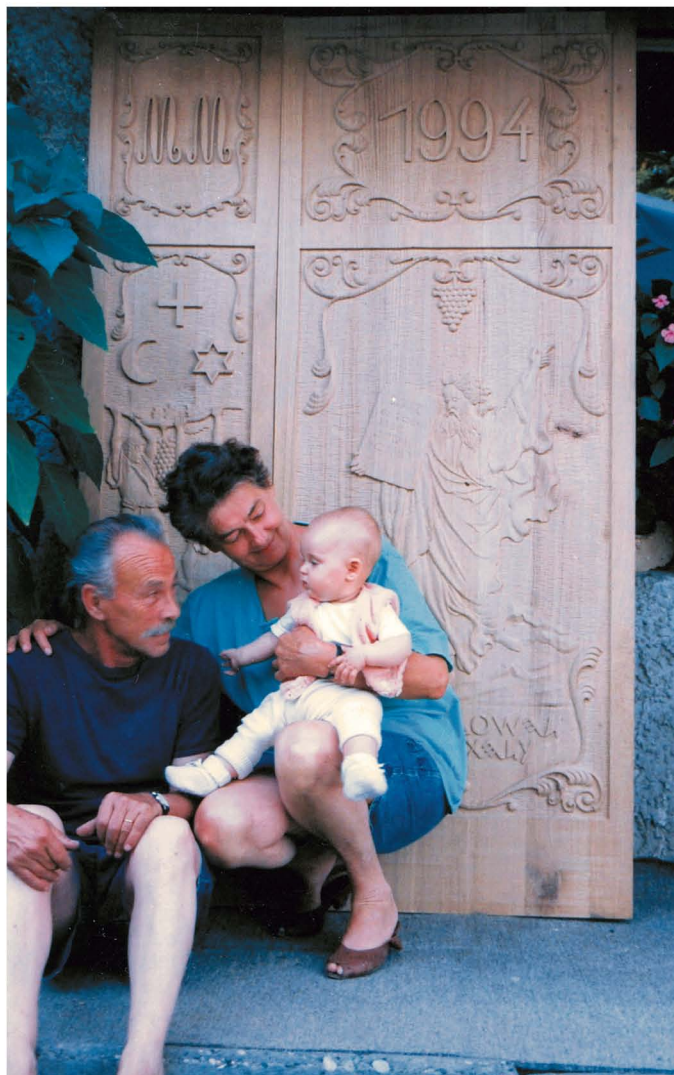
Na Radovih rezbarijah so najpogostejši motivi grozdja, vinske trte, prizori vinogradniških opravil, pogoste so tudi svetopisemske podobe in liki, cerkveni zavetniki ali izrezbarjeni napisi, npr. In vino veritas (V vinu je resnica), vinski verzi, zdravice (Kol'kor kapljic, tol'ko let), vsem nam znani ponarodeli verzi (npr. En hribček bom kupil) ipd. Nasploh se je vedno loteval upodabljanja stvari, ki so ga obdajale v njegovi vsakdanjosti ali pa jih je srečeval kot dediščino preteklosti. Do vsakega motiva je pristopal z ljubeznijo in premišljeno, pogosto pa je motive iskal tudi v delih priznanih tujih ali slovenskih likovnih umetnikov; ob obisku sem zveseljem občudovala njegov relief Kofetarice Ivane Kobilce in Miheličeve Muzikante, ki sta dovršeno in estetsko izdelani do najmanjših podrobnosti.

|Miheličevi Muzikanti na grafiki (levo) in na vhodnih vratih (desno).

Rado se je preizkusil tudi v klesanju kamna in prav je, da omenimo iz viniškega kamna izklesan grb na mostovžu v Ormožu, za katerega ve le malo Ormožanov (arhitekturno ga je zasnoval Dušan Moškon, zgrajen pa je bil 1989. leta – mostovž stoji na mestu nekdanjih vzhodnih mestnih vrat).

| Rado in Irena z vnukinjo Živo 1994. leta.

| Mozaik v vsej svoji vsebinski pričevalnosti. Foto: Nina Mertik.

Povzetek

Pred vami so misli, s katerimi vam želim približati del bogatega ljubiteljskega ustvarjanja, ki se ga je Rado s posebno ljubeznijo, trdim, natančnim in predanim delom loteval kar štirideset let. Kot samouk je izdelovanje, oblikovanje okrasnih predmetov in figur iz lesa spoznal in proučil do potankosti in se lahko danes s ponosom zazre nazaj, na vse svoje upodobitve, ki so ure, dneve in mesece nastajale pod njegovimi spretnimi rokami. Danes mu roke tega žal več ne dopuščajo, še vedno pa se z iskrenim in budomušnim nasmehom na ustih spominja s kakšno ljubeznijo se je vsakega dela loteval. Po pogovoru z njim in njegovo družino lahko pritrdim, da ga bogati slikovita življenjska zgodba, ki se mestoma odraža tudi v njegovih upodobitvah.

Družini Braučič se toplo in srčno zahvaljujem za pripravljenost na sodelovanje in za vse podarjene ure in ljubeznivo predane informacije.

Ključne besede: Konrad (Rado) Braučič, rezbarstvo, rezbar, mozaik, Ormož

Spletni viri

Glas Slovenije (1995), letnik 3, številka 54. URN:NBN:SI:DOC-T5E2EV4H from <https://www.dlib.si>, dostop 1. 2. 2018.

Tednik (09.08.1968), letnik 21, številka 31. URN:NBN:SI:DOC-WTF59U12 from <https://www.dlib.si>, dostop 1. 3. 2018.

Tednik (21.06.1973), letnik 26, številka 23. URN:NBN:SI:DOC-Y58O44PY from <https://www.dlib.si>, dostop 3. 2. 2018.

Tednik (16.11.1989), letnik 42, številka 44. URN:NBN:SI:doc-OZTO7RUB from <https://www.dlib.si>, dostop 3. 2. 2018.

<http://www.rokodelstvo.si/dejavnost/rezbarstvo>, dostop 4. 2. 2018.

<http://mojzagreb.info/zagreb/hrvatska/vina-tvrtke-kutjevo>, dostop 3. 2. 2018.

<http://www.delo.si/prosti-cas/potovanja/po-slavoniji-vasovi-rogovi-mogocno-bedijo-nad-credo-crnih-svinj.html>, dostop 6. 2. 2018.

<https://www.wish.hr/grasevine-kutjevackog-podruma/>, dostop 3. 2. 2018.

Ojsteršek, Pavel (2000). Tehnologija za prosti čas – rezbarjenje lesa. Les (Ljubljana), letnik 52, številka 3, str 75-76. URN:NBN:SI:DOC-NQCKQHEL from <https://www.dlib.si>, dostop 5.2.2018